

Az úgynevezett páros igék aspektuális szerepe, grammatikálizációja az udmurt (és a mari) nyelvben

1. A következőkben az udmurt és kis mértékben a mari nyelv aspektusjelölő eszközei közül főként a páros igéket fogom bemutatni, az aspektusrendszerben betöltött szerepüket, grammatikálizációjukat. Elsősorban tehát az udmurt nyelvből fogok kiindulni, ahol a grammatikákon, tanulmányokon kívül egy mai udmurt regényt (MATVEJEV 2005), illetve újságcikkeket használtam korpuszként, és a mari párosige-használatot az udmurttal összevetve tárgyalom. A páros igék grammatikálizációjának bemutatásánál a folyamat történeti vetületét is vázolni kívánom (az úgynevezett grammatikálizációs ösvényt), lehetséges kontextus-ki-terjesztési eseteket is tárgyalva.

2. Páros igék a Volga–Káma-vidéki nyelvi area finn-ugor nyelveiben. – A páros igék használata a Volga–Káma-vidéki area nyelveinek egyik legfőbb sajátossága. A jelenség a török nyelvekre szintén jellemző: ezek az ige aspektusát ugyan képzőkkel is ki tudják fejezni, emellett viszont igei szerkezetekkel is jelölhetik a kategóriát, a következőképpen: a cselekvést jelölő ige határozói igenévi alakba kerül, s egy olyan ige követi, mely általában részben vagy teljesen elveszítette eredeti jelentését. Az igepár második tagja a ragozott igealak: ez veszi fel az idő- és módjeleket, emellett kifejezi a határozói igenév által jelölt cselekvés aspektusát, tehát tulajdonképpen segédigei (modifikátori) szerepet tölt be. A mari körülbelül 36, az udmurt kb. 20–30, a tatár körülbelül 20 ilyen modifikátort alkalmaz. A jelenség török eredetű, a csere-miszben valószínűleg csuvas hatásra jelenhetett meg (BERECZKI 1998: 188). CHAIDZE (1967: 247) szerint egyes mordvin nyelvjárásokból is előfordulnak adatok, de az irodalmi nyelvekbe (erzába, moksába) még nem hatoltak be, és a dialektusokban sem elegendő mértékben kutattak. Az udmurtban a páros igék szintén nem ugyanolyan mértékben produktívak és gyakoriak az irodalmi nyelvben, illetve az egyes nyelvjárásokban. KELMAKOV (1975: 95) úgy véli, hogy a leggyakrabban az úgynevezett szélsőséges déli nyelvjárásokban használják, az irodalmi nyelvre csak mérsékelten jellemzőek, még kevésbé gyakoriak az északi nyelvjárásokban.

Az említett areán kívül használatos volt a szerkezet a kamasszban is: egyes határozói igenevekkel alkotott szerkezetben egyes igék aspektuskifejező szerepet kezdtek betölteni. A szerkezetet valószínűleg a szomszédos török nyelvek hatására kezdte el használni a mára már kihalt déli szamojéd nyelv (KLUMPP 2005: 195). Hasonló szerkezeteket más déli szamojéd nyelvekben is megfigyelhetünk, szintén törökségi hatásra (vö. HONTI 2005: 36).

Fontos különbséget tenni a határozói viszonyt kifejező gerundiumos szerkezetek és az aspektuális szerepű konverbumok között: míg az előbbieket általános-

nak tekinthetők a fent említetten kívül egyéb finnugor (és nem finnugor) nyelvekben is, az utóbbiak kevésbé gyakoriak.

3. Konverbumszerkezetek és páros igék. – A konverbum (gerundium, határozói igenév) HASPELMATH meghatározása szerint olyan nemfinit igealak, mely általában „beleágyazódik” a főlérendelt mondatba, és fő feladata valamifajta adverbialis alárendelés kifejezése; éppen e határozói mivolta különbözteti meg a particípiumoktól és az argumentumként működő igéből képzett főnevektől (HASPELMATH 1995: 7–8, idézi YLIKOSKI 2000: 215). A magyarban is gyakoriak azok a konverbumszerkezetek, melyekben egy határozói igenév határozói (például idő-, mód-, célhatározói) viszonyban van az utána álló finit igével: a gerundium lehet egy határozós szintagma része, illetve mellékmondat-értékű is:

- (1) *Ordítva tiltakozott.*
- (2) *A hiúzt meglátva megijedt.*

Az udmurtban ugyanígy vannak olyan gerundiumból és finit igéből álló szerkezetek, ahol a gerundium valamiféle határozói viszonyban áll a ragozott igével:

- (3) *Vorgoron, ožj ik jalan žurjsa, aslaz višetaz p j r i z.* (MATVEJEV 2005: 124)

’A férfi, ugyanúgy mindig magában d ö r m ö g v e, a saját szobájába b e - m e n t’

- (4) *Mugorme z o l m j s a, kužmjš jrin-čukin b e r j k t i š k i* (i. m. 154)

’Testem m e g e r ő s í t v e, erőből hanyatt-homlok v i s s z a f o r d u l t a m’

- (5) *b j ž j s a šamen v u i borddor dorj (...)* (i. m. 134)

’ f u t v a (tkp. ’futva módon’) é r t e m a falhoz (...)

Az (5) mondatban a *šamen* ’módon’ ragos névszónak a páros ige két tagja közé való beékelődése azt jelzi, hogy a határozói igenév inkább csak az igenek alárendelt módhatározó szerepét tölti be. A következő mondatokban ugyanez a szerkezet a *šamen* ’módon’ beékelődése nélkül jelenik meg:

- (6) *Adamios b j ž j s a v u i z j doram* (i. m. 137)

’Az emberek f u t v a é r k e z t e k (odafutottak) hozzám’

- (7) *Mama čerektem. So dorj ešjosž b j ž j s a v u i l l a m.* (i. m. 191)

’Mama felkiáltott. A barátai f u t v a é r k e z t e k (odafutottak) hozzá.’

A (6) és (7) mondat az (5) mondatban található szerkezettől abban különbözik, hogy nincsen határozói viszonyt erősítő szó az igenév és a finit ige között, és a (7) mondatban például a szövegösszefüggésből is világos, hogy itt a jelentés inkább ’odafutottak’, mintsem ’futva érkeztek’. (Például lehet „futva érkezni”

egy terembe, diplomaosztóra, de a szoba egyik feléből a másikig segíteni valakinek kevésbé valószínű interpretáció.) Ez utóbbi két esetben a finit igealak modifikátori szerepet tölt be, főbb szerepe az, hogy a határozói igenév által kifejezett lexikális jelentéshez aspektuális jelentést adjon.

A páros igék csoportosításánál a két tag közötti határozói viszonyt is fel szokták sorolni: CHAIDZE (1960, idézi DRIUSSI 1992: 60–1) külön csoportnak tartja azon páros igéket, ahol „az első tag alá van rendelve a másodiknak”, pl. mar. *woštāl kalasa* 'nevetve beszél'. Ezenkívül többen (például POMOZI 2002: 28, BERECKZI 2002: 225) is említik azt az esetet, mikor mindkét tag egyformán megtartja a jelentését, és a kettő együtt pluszjelentésre tesz szert (mar. *mijen toleš* 'megjár valamilyen utat', 'meglátogat' – tkp. 'jőve jön', 'látogatva jön') (DRIUSSI 1992: 60).

A következőkben csak azon szerkezeteket vizsgálom, melyeknél a finit ige aspektuális szerepű; az egyéb eseteket – a határozói viszonyt kifejező vagy összetetelszerű páros igéket – kiszűrve mind a szakirodalmi példákból, mind a vizsgált korpuszból.

4. A páros igék modifikátorainak akcióminőség- és aspektusjelölő szerepe. – A páros igék aspektusjelölése nem ritkán akcióminőség-képzésen keresztül valósul meg, így szerepük felvázolását az aspektus és akcióminőség kapcsolódási pontjainak bemutatásával kezdem.

A) Aspektus és akcióminőség. – Az akcióminőség és az aspektus megkülönböztetése bonyolult feladat. Elsősorban azért, mert sokan az akcióminőséget teljesen eltérő jelentésben használják: például BERTINETTO és DELFITTO (2000: 190–1) szerint az akcióminőség az esemény típusa (tehát tulajdonképpen megegyezik a Vendler-féle igeosztályokkal), BACHE (1994: 44–7) az akcióminőség kategóriáján belül a komplexitás, pontszerűség és telikusság (határpontoság) kategóriáit tárgyalja, SVANTESSON (1994: 270) inchoatív aspektusról ír, holott azt általánosan akcióminőségnek tartják. GIVÓN (2001: 287–8) az ige jelentésében inherensen benne rejlő aspektust tekinti akcióminőségnek, COMRIE (1976: 6–7) pedig kijelenti, hogy nem foglalkozik vele, éppen amiatt, hogy a különböző felfogások másként értelmezik.

EGG az akcióminőséget kompozicionális kategóriaként kezeli, mondatszemantikai kategóriának fogja fel: szerinte például ha egy telikus igét egy ismétlődést kifejező határozószóval (pl. *regelmässig* 'rendszeresen') modifikálunk, akkor a VP, amit kapunk, már nem jellemezhető a telikusság tulajdonságával (*regelmässig in der Vorlesung einschlafen* 'rendszeresen elaludni az előadáson') (EGG 1994: 11–3). Egy másik, az EGG által „szlavisták és finnugristák körében használt” elméletként emlegetett felfogás szerint viszont az akcióminőség nem kompozicionális, tehát például időhatározókkal létrehozható kategória, hanem „a morfológiailag összetett ige toldalékolással vagy igekötővel bevezetett járulékos tulajdonsága” (KIEFER–LADÁNYI 2000: 476). Tehát míg az aspektus grammatikai, addig az akcióminőség lexikai kategória (KIEFER 2006: 137–41).

Úgy vélem, hogy a fent említett vélemények ellentéte abból is adódik, hogy a magyarban az akcióminőség képzése morfológiailag is lehetséges, és az sem véletlen, hogy EGG éppen a szláv nyelvészeket említette a finnugrista nyelvészek mellett: a szláv nyelvek morfológiai készlete az akcióminőség kifejezésére még gazdagabb, mint a magyar nyelv. A magyarban az akcióminőség kifejezésére leginkább az igekötők szolgálnak a *-gAt* képző mellett, ezek nemcsak akcióminőséget, hanem aspektust is képeznek; a tiszta aspektusképzés ritka, és igekötővel történik: ilyenek például a *megvizsgál*, *megmagyaráz* igék (KIEFER–LADÁNYI 2000: 480). Az igekötőnek csak akkor egyetlen funkciója a perfektiválás, ha az alapige és az igekötős ige között kizárólag aspektusbeli különbségek vannak. KIEFER (2006: 181–3) ezért az akcióminőség és az aspektus közötti összefüggések keresésére a következő módszert alkalmazza: az igék belső időszerkezetét vizsgálva az akcióminőségek intervallum-tulajdonságait összehasonlítja az alapigék intervallum-tulajdonságaival, s megállapítja, hogy ha az alapigéhez képest az akcióminőség képzésekor megváltozik az időintervallum szerkezete, akkor az akcióminőség-képzés aspektusbeli különbségekkel is együtt jár.

Az udmurt és a mari nyelvben is vannak akcióminőség képzésére alkalmas igeképzők. Az udmurtban ezek közül véleményem szerint a *-lj*, *-l'la* frekventatív képző tekinthető egyedül produktívnak (a mariban a frekventatív képző mellett elképzelhető, hogy a deminutív is produktív, de a kérdés további vizsgálatokat igényel). A frekventatív akcióminőség mindig folyamatos aspektusú, mivel a temporális szerkezete a frekventatív cselekvésnek mindkét irányban nyitott, s megváltoztatja az adott ige aspektusát, ha az eredetileg pontszerű vagy zárt intervallumú (perfektív) volt:

_____•
jettijnj 'eljut valahova'

_____•••••
jettj'ljnj 'eljut valahova (többször)'

Vannak olyan képzők is (*-t*, *-lt-*, *-(j)št-*, *-š-*) az udmurt nyelvben, melyek egyszeri cselekvést fejeznek ki, és segítségükkel a bázisige perfektívvá tehető:

šerekjanj 'nevet'

šerektijnj 'felnevet, elneveti magát'

Ezek azonban, hasonlóan például a magyar onomatopoetikus igékre (pl. *zörren*) jellemző képzőkhöz, nem produktív képzési módok, az igék egy szűkebb csoportjához tehetők csak hozzá, és nem szabályos képzésűek (ez a produktív képzés egyik alapfeltétele lenne, vö. például LADÁNYI 2001: 234).

Az akcióminőség fent említett meghatározásában az a kritérium, hogy az akcióminőség „toldalékolással vagy igekötővel bevezetett” tulajdonság, specifikusan a mai magyar nyelvre kidolgozott tényező. Az udmurt és a mari nyelvben nincsenek igekötők, akcióminőség képzésére alkalmas eszközeik a képzőkön kívül főként a páros igék. Ez utóbbiak, ha struktúrájukat tekintve nem is jutottak el a grammatikálizálódás olyan fokára, mint az alapigéjével egy (bár szintaktikai-

lag nem szétválaszthatatlan) lexikai egységet alkotó igekötők, mégsem tekinthetők kompozicionális akcióminőség-képzésnek, tehát akcióminőség-képzés szempontjából is vizsgálhatók.

B) Imperfektív és perfektív páros igék és akcióminőség-jelölések. – A páros igéket ugyanazon módszerrel képezzük: a mari páros igék első tagja *-en/-ən* képzős határozói igenév, a második finit ige. Az udmurt páros igék egy *-sa* képzős határozói igenévből és ragozott igéből állnak. A finit ige helyett a mondatrészi szereptől függően igenevek is előfordulhatnak: pl. *knīga ljdžjsa bjdtjkm/bjdtm bere* 'mikor/miután elolvastam (tkp. 'olvasva befejeztem') a könyvet'.

CHAIÐZE (1967) két csoportját különbözteti meg a páros igék modifikátorainak: az első csoport modifikátorai (udm. *uljnĵ* 'él' ~ mar. *ilaš* 'uaz'; udm. *sjlnĵ* 'áll' ~ mar. *mogaš* 'uaz') a cselekvés hosszú időtartamát fejezik ki (pl. udm. *tjškaškjsa uljnĵ* 'veszekedve él' ~ mar. *vursen ilaš* 'uaz'), a másik csoportéi (pl. udm. *bjdtjnĵ* 'befejez' ~ mar. *pātaraš* 'uaz') pedig „nem hosszú időtartamot” (pl. udm. *šjsa bjdtjnĵ* 'megesz' ('éve befejez') ~ mar. *kočkən pātaraš* 'uaz'), s aszerint, hogy melyik csoportba tartozik a modifikátor, határpontos, illetve nem határpontos eseményt jelölhet. Annak ellenére, hogy CHAIÐZE aspektusfelfogása különbözik a jelen tanulmányétól (a hosszú időtartamú, tartós esemény lehet imperfektív és perfektív is, csak a nézőpontjuk más, lásd 6. lap), a határpontoság kritériuma alapján is egyértelmű, hogy a szerző imperfektív, illetve perfektív aspektus képzésére tartja alkalmasnak a páros igék második tagját. A páros igék azonban aspektusmódosító funkciójuk mellett akcióminőségeket is képeznek: perfektíváló funkciójuk az udmurt modifikátoroknak például általában valamiféle akcióminőség-jelentés által valósul meg, gyakran rezultativitás által. Ugyanez jellemző a mari páros igékre is: DRIUSSI (1992: 86) kutatása szerint például a mari páros igékkel befejezett és folyamatos aspektust lehet kifejezni, emellett a duratív, inchoatív, iteratív akcióminőség képzésében is részt vesznek. A páros igék aspektuális szempontból hasonló szerepet töltenek be, mint a magyar igekötők: ezeknél az aspektuális szerephez általában akcióminőség-jelentés is járul, így tiszta aspektusképzésre nehéz példát találni, csakúgy, mint a perfektív páros igék esetében.

Az udmurt nyelvben körülbelül 20 modifikátort tartanak számon. A legnagyobb mennyiségű modifikátort a páros igéket leginkább használó déli peremnyelvjárásokban találhatjuk: KELMAKOVNAK (1975) a kukmori nyelvjárásból több, mint 25 modifikátort sikerült feltárnia, példákkal ismertetnie. A mari modifikátorhasználat ezzel szemben széles elterjedtségű, nem nyelvjárásfüggő. A következőkben KELMAKOV (1975), CHAIÐZE (1967), KARAKULOVA és KARAKULOV (2001), valamint DRIUSSI (1992) által összegyűjtött páros igéket csoportosítom, a jelen tanulmány aspektusfelfogása alapján elemezve. A tanulmányok közül az udmurt modifikátorokat tekintve ugyanis KELMAKOV körülírja a jelentésüket (pl. 'hosszan tartó cselekvés', 'befejezett cselekvés'), de akcióminőséggel összefüggésben nem tárgyalja őket, CHAIÐZE úgy ír róluk, mint a cselekvés hosszú, illetve rövid időtartamát kifejező igékről, KARAKULOVA és KARAKULOV pedig az orosz igekötők-

nek felelteti meg őket (pl. az *ot* eltávolodást kifejező igekötőnek a *koškijnj* 'el-megy' modifikátor a megfelelője). Az így kapott irodalmi nyelvi modifikátorokat (elhagyva azokat a szerkezeteket, melyben a szerkezet igei tagja nem modifikátor, hanem határozói viszony van a két tag között) kiegészítettem az általam feldolgozott korpuszban (MATVEJEV 2005) talált modifikátorokkal (ezek a felsorolásban aláhúzva szerepelnek). A könyv 220 oldalán 84 olyan párosige-előfordulást találtam, ahol az utótag ténylegesen modifikatori szerepű. Ennek megállapításában a kontextus vizsgálata is fontos lehet. A (8) példában az adott szöveggörnyezetből válik csak egyértelművé, hogy a finit ige elvontabb, grammatikai jelentésű modifikátor, a cselekvés irányát és perfektivitását fejezi ki (tehát nem az történik, hogy valaki „kiviszi” a fogkrémet, és a határozói igenév nem az igével kifejezett cselekvés adverbialis körülményét fejezi ki):

(8) (MATVEJEV 2005: 58)

kin t'ubikjś piñ sužan pastajež pañgatjśa potte
 aki tubus: ELAT fog tisztító krém: ACC szétnyom: CONV kivisz: PRSSG3
 'aki a tubusból a fogkrémet kinyomja (tkp. 'szétnyomva kiviszi')

1. Imperfektív aspektuális jelentésű páros igék

a) Aspektuskifejezés: *uljnj* 'él': *višjśa uljnj* 'betegeskedik' (tkp. 'betegeskedve él'); *kjll'jnj* 'fekszik': *ižjśa kjll'jnj* 'alszik' (tkp. 'aludva fekszik'), *višjśa kjll'jnj* 'betegeskedik' (tkp. 'betegeskedve fekszik'), *žugiškjśa kjll'jnj* 'verekszik' (tkp. 'verekedve fekszik'), *peštjśa kjll'jnj* 'főz' (tkp. 'főzve fekszik'); *mjnjnj* 'megy': *bižjśa mjnjnj* 'fut' (tkp. 'futva megy'); *vetl'nj* 'jár': *arasa vetl'nj* 'arat' (tkp. 'aratva jár'), *vuriškjśa vetl'nj* 'varr, szabóskodik' (tkp. 'varrva jár'); *pukjnj* 'ül': *užasa pukjnj* 'dolgozik (ülve)' (tkp. 'dolgozva ül'), *vijasa pukjnj* 'folyik' (tkp. 'folyva ül'), *pžjśa pukjnj* 'fáj, szúr' (tkp. 'fájva/szúrva ül'); *vožjnj* 'tart, fog': *u'altjśa vožjnj* 'öriz, vigyáz' (tkp. 'örizve tart'); *sjl'nj* 'áll': *veraškjśa sjl'nj* 'beszélget (állva)' (tkp. 'beszélgetve áll'); *ortčjnj* 'áthalad, elhalad, lezajlik': *gjrjśa ortčjnj* 'szánt' (tkp. 'felszántva elhalad'); *bžjnj* 'fut': *ujiškjśa bžjnj* 'üldöz' (tkp. 'üldözve fut').

A mari imperfektív modifikátorok mindegyike megfeleltethető jelentésében egy-egy udmurt segédigének: *kaja* 'megy'; *šoŋa* 'áll'; *šinča* 'ül'; *kija* 'fekszik'; *košteš* 'jár'; *ila* 'él'.

A kategória kapcsán először a KELMAKOV-tanulmányban (1975) helyenként említett 'hosszú időtartam' jelentésmozzanat kapcsán duratív akcióminőséget is feltételeztem (ide tartozott volna a frekventatív akcióminőséget is képző *vožjnj* 'tart, fog' modifikátor kivételével az összes), ám ennek felvételét végül elvetettem, éppen amiatt, hogy duratív akcióminőségű események egyfajta felfogás szerint lehetnek perfektívek is (amennyiben határpontosak), és csak a „duratív, nem határpontos akcióminőség” megjelöléssel tartom lehetségesnek (egyes elméletek duratív akcióminőségen kizárólag ez utóbbi jelentést értik). Az imperfektív aspektus képzése tehát általában nem akcióminőség-képzésen keresztül

valószínűleg meg; kivételt csak a frekventatív akcióminőség képez, részben a modifikátorok frekventatív képzős alakjaival létrehozva.

b) Akcióminőség-jelentés + aspektuális jelentés: *vožijnj* 'tart, fog': *žugjsa vožijnj* 'üt (gyakran), ütöget'; *bijžijnj* 'futkos': *utčasa bijžijnj* 'keresgél' (tkp. 'keresve futkos').

2. Perfektív aspektust kifejező páros igék

a) Akcióminőség-jelentés + perfektiválás

α) rezultatív akcióminőség (a cselekvés, folyamat végpontjára, eredményére utal): *vuttijnj* 'szállít, visz, jut valameddig': *leštjsa vuttijnj* 'megcsinál, elkészít' (tkp. 'készítve visz/jut'), *arasa vuttijnj* 'learat' (tkp. 'aratva visz/jut'); *bjdtijnj* 'befelejez': *šijsa bjdtijnj* 'megesz' (tkp. 'éve befejez') ~ mar. *kočkān pātaraš* 'uaz'; *bjdestijnj* 'befelejez': *nulljsa bjdestijnj* 'elszállít, elvisz' (tkp. 'szállítva befejez'); *bjrijnj* 'meghal, elfogy, véget ér': *vijasa brijnj* 'elfolyik' (tkp. 'folyva elfogy'); *bjdmijnj/bjtmijnj* 'elfogy, véget ér': *izljjsa bjdmijnj* 'feloldódik (pl. cukor)' (tkp. 'örldöve elfogy'); *kuštijnj* 'dob': *vijasa kuštijnj* 'megöl' (tkp. 'ölve dob'); *baštijnj* 'vesz': *lidžjsa baštijnj* 'elolvas' (tkp. 'olvasva vesz') (saját magának); *iškaltjsa baštijnj* 'kitép, kiránt, kihúz' (tkp. 'húzva, tépve vesz') (saját magának); *kel'tijnj* 'hagy': *gožtjsa kel'tijnj* 'leír' (tkp. 'írva hagy'), *vijasa kel'tijnj* 'megöl' (tkp. 'ölve hagy'); *jšijnj* 'eltűnik': *telžjsa jšijnj* 'eloszlik' (tkp. 'oszolva eltűnik');

β) terminatív (rezultatív): *šotijnj* 'ad': *kjřžasa šotijnj* 'elénekkel' ('énekelve ad') ~ mar. *muralten puaš* 'uaz';

γ) inchoatív akcióminőség (a cselekvés kezdetét fejezi ki): *ležijnj* 'enged': *kjřžasa ležijnj* 'énekelni kezd, dalra fakad' (tkp. 'énekelve enged') ~ mar. *muralten koltaš* 'uaz';

δ) delimitatív-deminutív akcióminőség ('kis ideig, csökkentett intenzitással csinál valaki valamit'): *baštijnj* 'vesz': *ižjsa baštijnj* 'alszik' (tkp. 'aludva vesz') (egy kicsit); *kjll'jsa baštijnj* 'fekszik' (tkp. 'fekve vesz') (egy kicsit);

ε) intenzív akcióminőség (a cselekvés, folyamat túlzott mértékét jelzi): *bjrijnj* 'meghal, elfogy, véget ér': *kjnmjsa brijnj* 'halálra fagy, agyonfagy' (tkp. 'fagyva meghal'), *šjškjsa brijnj* 'agyoneszi magát' (tkp. 'éve meghal').

b) Irányjelentés (a modifikátor a mozgás irányát jelöli) + perfektiválás: *koškijnj* 'elmegy': *potjsa koškijnj* 'kimegy' (tkp. 'kimenve elmegy'); *lobžjsa koškijnj* 'elrepül' (tkp. 'repülve elmegy') ~ mar. *čonešten tolaš* 'uaz'; *ljktijnj* 'jön': *ujasa ljktijnj* 'ideúszik' (tkp. 'úszva jön'); *vujnj* 'érkezik': *mijnjsa vujnj* 'megérkezik' (tkp. 'menve érkezik'); *ponijnj* 'tesz, helyez': *ošjsa ponijnj* 'felakaszt' (tkp. 'akasztva tesz'); *kuštijnj* 'dob': *iškaltjsa kuštijnj* 'kitép, kihúz' (tkp. 'kihúzva, kitépve dob'); *potijnj* 'kimegy': *bjžjsa potijnj* 'kifut' (tkp. 'futva kimegy') ~ mar. *kuržan lektaš* 'uaz', *lobžjsa potijnj* 'kirepül' (tkp. 'elrepülve kimegy'), *bjrektjsa potijnj* 'felforr' (tkp. 'forrva kimegy'); *pottijnj* 'kivisz': *ull'asa pottijnj* 'kikerget' (tkp. 'úzve kivisz'); *pjrijnj* 'bemegy': *bižjsa pjrijnj* 'befut' (tkp.

'futva bemegy'); *pjrtjnj* 'bevisz': *ull'asa pjrtjnj* 'bekerget' (tkp. 'üzve bevisz'); *vaškjnj* 'ereszkedik': *lob žjsa vaškjnj* 'leszáll' (tkp. 'repülve ereszkedik'); *gilžjnj* 'elkotródik, elsiklik': *ujasa gilžjnj* 'elúszik' (tkp. 'úszva elkotródik'); *sultjnj* 'feláll': *tetčjsa sultjnj* 'felugrik' (tkp. 'ugorva feláll').

A perfektiváló modifikátorok aspektuális szerepe tehát általában akcióminőség-képzés segítségével valósul meg, illetve irányjelentéssel is rendelkezhetnek a perfektiváló funkció mellett, az imperfektív aspektus pedig megvalósulhat akcióminőség-képzéssel is, de a tisztán imperfektiváló funkciójú segédigék a jellemzőbbek. További vizsgálatot igényel annak feltárása, hogy a perfektívek közül léteznek-e „tisztán” aspektusképző, tehát perfektív aspektust akcióminőség-képzés nélkül kifejező páros igék. Annyit azonban megjegyezhetünk, hogy a perfektiváló funkciók nagyon hasonlóak a magyar igekötőkéihez, melyek három alapvető funkciója: 1. perfektiválás 2. akcióminőség-képzés + perfektiválás 3. összetételi funkció + perfektiválás (igekötős mozgásigék, melyek megőrizték eredeti határozói jelentésüket is) (KIEFER 2006: 48).

C) Néhány statisztikai megállapítás. – A leggyakrabban előforduló modifikátor a regényben (MATVEJEV 2005) a perfektiváló *koškjnj* 'el-megy' (14 előfordulás 10 igéből képzett igenévvel), míg az újságcikkekben az imperfektív aspektust képző *uljnj* 'él' (9 előfordulás 9 igéből képzett konverbummal), ám a perfektiváló modifikátorok közül a leggyakoribb a cikkekben is a *koškjnj* (4 előfordulás négyféle konverbummal), a regényben pedig a leggyakoribb imperfektív modifikátor az *uljnj* (6 előfordulás ötféle határozói igenévvel).

A produktív képzőt nem tartalmazó modifikátorok számának, páros igés szerkezetekben való előfordulásuk vizsgálata során a következő eredményre jutottam:

1. táblázat

A modifikátorok, páros igék előfordulási arányai

Gyakoriság	MATVEJEV 2005 (220 oldal)		Invožo 2003 (37 oldal)	
	Imp.	Perf.	Imp.	Perf.
Típus /modifikátor	11 (39,3%)	17 (60,7%)	6 (46,2%)	7 (53,8%)
Példány /páros ige	23 (31,5%)	50 (68,5%)	15 (46,9%)	17 (53,1%)

A modifikátorok közül a regényben a perfektívek jelentősen magasabb számnak bizonyultak mind típusukban, mind előfordulásukban, a folyóiratnál viszont közel azonos számban jelennek meg a folyamatos és befejezett modifikátorok, illetve azok előfordulásai. További következtetések levonása nagyobb korpusz elemzése után tartható megalapozottnak, de a fenti számok alapján felté-

telezhetjük, hogy a korpusz nagyságának növelésével a perfektív párosige-előfordulások száma az imperfektívékéhez képest nagyobb arányú lesz.

D) A magyar „páros igék”. – Megjegyzendő, hogy egyes magyar határozói igeneves szerkezetek a fenti páros igékhez hasonlóan látszanak működni, tehát az utótagjuk aspektuális jelentést is hordoz. Olyan konverbumos szerkezetekre gondolhatunk itt, mint például a *sírva fakad*, *állva marad*, *imádkozva tölt*, *nyitva tart* típusú szerkezetek. HORVÁTH (1991) a határozói igenév vonzatként való megjelenése kapcsán ezeken kívül említi még a *zokogva fakad*, *zokogva robban*, illetve a hapaxnak tekinthető *nevetve elpukkan*, *kacagva bugygyan*, *állva kívül* szerkezeteket is, melyek utótagja véleményem szerint aspektuális jelentésű: a *tölt*, *tart*, *marad* utótagú határozói igeneves szerkezetek a határozói igenévvel kifejezett cselekvés folyamatos aspektusát fejezik ki, míg a *fakad*, *robban*, *buggyan* utótagúak inchoativitást, tehát perfektív aspektust.

Összehasonlítva a fenti szerkezeteket az udmurt, mari páros igékkel, látható, hogy például a magyar *fogva tart* második tagja ugyanúgy imperfektív aspektust fejez ki igeneves szerkezetben, mint az udmurt *vožjini* 'tart, fog' modifikátor, és a magyar szerkezetnek az általam vizsgált korpuszban pontos udmurt megfelelőjére is találtam példát: *kutjsa vožjini* 'fogva tart'. A különbség a két szerkezet között az, hogy az udmurt szerkezet 'kézben fog', míg a magyar 'elfogott állapotban tart' jelentésű, tehát a magyarban a lexikai jelentést elsősorban a finit igealak adja (ám lexikai jelentése mellett folyamatosságot is kifejez), és a határozói igenév a határozói körülményt, míg az udmurtban elsősorban a határozói igenév adja a szerkezet fogalmi jelentését. A *berdonen peštjsa koškijnj* 'sírással fakadva elmegy' ugyan szerkezetileg nem pontos párhuzama a magyar *sírva fakad* szerkezetnek, de a *peštijnj* 'fakad' ige ugyanúgy megtalálható benne, mint a magyarban, ahol a *sírva* határozói igenév perfektív aspektusát határozza meg a *fakad* ige (inchoatív akcióminőségen keresztül).

A kérdés további vizsgálatokat, nagyobb korpusz elemzését igényli mind a magyar, mind az udmurt és a mari példák tekintetében. Azt is elképzelhetőnek tartom, hogy a magyarban meglévő nem nagy típusgyakoriságú szerkezetek másodlagos permi érintkezés következményei, de közvetlenül az ötörökből való eredeztetésük is éppúgy lehetséges.

5. A grammatikalizáció folyamatának okai, lefolyásának módja. – A grammatikalizáció felfogható olyan folyamatként, melynek során egy lexikális jelentésű (autoszemantikus) elemből pusztán grammatikai jelentésű (szinszemantikus) elem válik, vagy egy grammatikai egység még grammatikaibb funkciót vesz fel (HIMMELMANN 2004: 31), akár úgy is, hogy csak kommunikatív szerepe értékelődik át (lásd ang. *going to*) és fonológiai alkata nem változik, de gyakoribb, hogy egy önálló szóból adpozitum (segédszó) vagy affixum keletkezik. Ennek lehetnek fokozatai, de közös bennük, hogy csökken az elem szintaktikai önállósága és ezzel egy időben növekszik más nyelvi egységtől való függősége, gyakran fonetikailag is alkalmazkodik hozzá (FORGÁCS 2003: 260).

BYBEE szerint a grammatikalizáció hosszú folyamat, melynek kezdeti lépcsőfoka az, hogy egy konstrukciót alkalmi jelentésében egyre gyakrabban kezdenek el használni. A gyakori használat miatt az elem specifikus szemantikai jegyeket veszít, informatív értéke csökken, és jelentése általánosabbá válik, míg ezzel egy időben szintaktikailag egyre kötöttebb lesz (BYBEE 1994: 239). A jelentés általánosulásával együtt jár a kevesebb kontextuális megkötés: egyre több kontextusban jelenik meg a grammatikalizálódó elem, ami még gyakoribb használathoz vezet (TANOS 2008: 555–6).

A) Alaki redukció a páros igék esetében. – A legkorábbi magyar igeekötők eredetileg határozószók voltak, melyek mozgást jelentő igékhez kapcsolódtak, először szintagmát, majd összetételt alkotva, affixummá válva: 1. önálló szó > 2. kötött szintagma része > 3. összetétel része > 4. affixum (alapigéjétől nem elválaszthatatlan) (KIEFER 1996: 266–7). Az udmurt és mari páros igék finit igealakjai ezzel szemben eredetileg fogalmi jelentéssel bíró igealakok, melyek a határozói igeneves alakokkal egy szintagmát alkottak, nem váltak összetétellé, a modifikátorból nem vált affixum sem: a grammatikalizációs folyamat az igeekötőkhöz képest csak a második szintig jutott, azaz a két szó szó szerkezetet alkot.

A páros igék két tagját prototipikus esetben nem választja el más mondatrész a mondatban, és a szórend is kötött: a határozói igenév mindig megelőzi a segédigét:

(9) (MATVEJEV 2005: 169)

<i>Taje</i>	<i>gine vožmasa</i>	<i>ule,</i>	<i>leša</i>	<i>skal</i>
ez: ACC	PRT vár: CONV	él: PRSSG3	PRT	tehén

'Csak ezt várja (tkp. 'várva él'), úgy tűnik, a tehén'

Emellett azonban állhat közöttük tagadó ige és partikula is:

(10) (i. m. 171)

<i>Valasa</i>	<i>no</i>	<i>ej</i>	<i>vuttj,</i>	<i>kjtčj tel žid</i>
ért: CONV	PRT	NEG: PST1SG1	jut: PST1SG1	hova tűnik: PST1SG2

'Meg sem értettem (tkp. 'értve is nem jutottam'), hova tűntél'

A magyar igeekötők esetében épp e fent említett tulajdonság miatt vélik úgy, hogy nem valódi prefixumok (vö. például KIEFER–LADÁNYI 2000: 457), hisz ezek szintaktikailag szétválaszthatók az igéjüktől, és a páros igékhez hasonlóan ilyenkor állhat közöttük tagadószó és partikula is.

Nem minden páros ige szerkezet állt meg a szerkezeti átértékelődés olyan fokán, mint az udmurt és a mari: egyes kamassz szerkezeteknél a modifikátor hozzákapsolódott az igéhez és alaki (fonetikai) redukció következett be nemcsak a modifikátorban, hanem a határozói igenévben is; a segédige affixummá vált. Az affixummá válás, az alaki redukció azonban nem feltétele a je-

lentésbeli változásnak. Például a kamasszban is sok olyan eset van, mikor a szemantikai átértékelődés megtörténik, de azt (egyelőre) nem követi alaki redukció: az udmurt és a mari modifikátorokat is ez jellemzi. Ez megfelel a grammatikalizáció olyan felfogásának, mely szerint a szemantikai változás előbb kezdődik el, mint a szerkezeti átalakulás (egyesek szerint pedig párhuzamosan is történhet a kettő) (DÉR 2008: 19). A grammatikai kifejezés először tehát konvencionálissá válik a használatban, ezt szemantikai változás követi, majd a szintaktikai-fonológiai változás (NICOLLE 2007: 47): change of use → change of meaning → change of form.

B) Szemantikai változás. – A grammatikalizációs folyamatoknál zajló szemantikai átalakulást gyakran tartják valamifajta regresszióknak, az adott elem szemantikai gyöngülésének, kiüresedésének (CAMPBELL 1998: 241). Más felfogások (lásd például DÉR 2008: 23) szerint viszont ezek a jelentésváltozások nem csökkentik az adott elem szemantikai komplexitását: a folyamat során egy adott elem bizonyos jelentéskomponensei bizonyos kontextusban elvesznek, helyettük viszont absztraktabb jelentéskomponensek jönnek létre. Fontos megjegyezni tehát azt is, hogy nem lexémák elszigetelt és kontextustól független grammatikalizálódásáról van szó, hanem arról, hogy bizonyos *szerkezetek* grammatikalizálódnak, bennük bizonyos elemekkel (BYBEE 2003: 145). HIMMELMANN BYBEEval egyetértve úgy gondolja, hogy a grammatikalizáció kontextus-kiterjesztési folyamat; ennek legelső szintje, mikor kiterjesztődik azon elemek osztálya, mellyel egy szerkezetet alkot a grammatikalizálódó elem („host-class expansion”) (HIMMELMANN 2004: 31–2).

A páros ige jelentésében a modifikátor eredeti jelentése különböző mértékben kap szerepet. Szemantikai átértékelődésük szerint a következőképpen csoportosíthatjuk őket:

1. A modifikátor megőrzi eredeti jelentését: *ižjsa kǝllʲɨnj* 'aludva fekszik' ('alszik'), *užasa pukʲɨnj* 'dolgozva ül' ('dolgozik'), *kǝskʲsa nullʲɨnj* 'húzva szállít' ('húz').
2. Az eredeti lexikális jelentés részben elhomályosul: *vijsa keltʲɨnj* 'megöl' (tkp. 'ölve hagy'), *gožtʲsa keltʲɨnj* 'leír' (tkp. 'írva hagy'), *verasa šotʲɨnj* 'mond, elmond' (tkp. 'mondva ad') vmit vkinek'.
3. Az eredeti lexikális jelentés még inkább elhomályosul: *žugiškʲsa kǝllʲɨnj* 'verekezik' (tkp. 'verekezdve fekszik'), *peštʲsa kǝllʲɨnj* 'főz' (tkp. 'főzve fekszik'), *pǝžjsa pukʲɨnj* 'folyik' (tkp. 'folyva ül'), *kǝsektʲsa koškʲɨnj* 'elsápad' (tkp. 'elsápadva elmegy'), *leštʲsa vuttʲɨnj* 'megcsinál' (tkp. 'készítve visz/jut'), *valasa vuttʲɨnj* 'megért' (tkp. 'értve visz/jut').

A modifikátorok absztraktsági foka azonban csak az egyszerűség kedvéért írható le egy háromfokozatú csoportosítással, mert az valójában meglehetősen széles skálán mozoghat, attól függően, hogy az eredeti lexikai jelentésük mennyiben hatja át a páros igés szerkezetet. Ez nem feltétlenül az egyes modifikátorok általános absztraktsági fokát jelenti, hiszen a páros ige előtt álló, prototipikus esetben a páros ige lexikális jelentését adó határozói igenévtől is függ a modifikátor absztrahálódási foka: ez éppen a fent említett kontextus-kiterjesztési folya-

mattal áll kapcsolatban. Az adott modifikátor ugyanis bizonyos adott környezetben, határozói igenév mellett válik általánosabb jelentésűvé: ezekben még jobban megőrzi eredeti lexikális jelentését. Egy idő elteltével egyre több kontextusban kezdik el használni az eredeti kontextusban kialakult általánosabb jelentésének használatával: így a jelentése ezekben még absztraktabbá válik oly módon, hogy a gazdaosztály kiterjesztésével olyan gerundiumok mellett is előfordulhat, mely eredeti jelentéséből nem következne egyértelműen. A grammatikizációs ösvény így a mai, különböző mértékben grammatikizálódott alakok és a tipológiailag releváns adatok figyelembe vételével még a korai nyelvemlékek hiánya esetén is jó eséllyel feltárható: a szinkroniában jelen lévő stádiumok segítségével így a diakrón folyamatra is ráláthatunk.

A helyváltoztatást kifejező elemek grammatikai kategóriajelölökké válása a grammatikizáció tipikus esete (lásd NICOLLE 2007: 48). A legősibb magyar igekötők például eredetileg irányjelentéssel rendelkező határozószók voltak; az udmurt modifikátorok esetében is gyakori a helyváltoztatást, mozgást kifejező igék grammatikizálódása: főként az imperfektív aspektust képzők és a perfektív aspektust jelölők közül az irányjelentéssel is rendelkező segédigék fejeznek ki mozgást, helyváltoztatást (pl. *ull'asa pott'ijnj* 'kikerget' – tkp. 'üzve kivisz').

A szemantikai átvértékelődés folyamata az irányjelentéssel rendelkező modifikátorok esetében a következő: először a páros igék mindkét tagja fogalmi jelentéssel bírt, ám szintagmát alkotva pluszjelentésre tettek szert. A következő lépcsőfok az, hogy a páros ige utótagja kezdi elveszíteni eredeti fogalmi jelentésének az irányjelentésen kívüli mozzanatát, és irányjelentése, aspektusképzése előtérbe kerül. A folyamat végpontja, amikor a második tagnak kizárólag viszonyjelentése van, aspektusmódosító szerepe: 1. mindkét ige lexikális jelentéssel bír > 2. a finit ige irányjelentése erősödik a fogalmi jelentéssel szemben, és absztrahálódik: aspektusképzés, akcióminőség-képzés > 3. a második tag teljesen elveszíti eredeti fogalmi jelentését, modifikátorrá válik.

A harmadik fokozatra való eljutás nehézkes az udmurt modifikátorok esetében, hiszen ahhoz az eredeti fogalmi jelentésnek teljesen el kell homályosulnia. A magyar igekötők absztrahálódásának kezdetét az jelzi, hogy az igekötő egy idő után már nem mozgást jelentő igékhez is hozzájárult: minél többféle igéhez járulhat tehát az adott modifikátor, annál valószínűbb az eredeti fogalmi jelentés elhomályosulása és a nagyobb grammatikizálódási fok.

Az irányjelentéssel nem rendelkező modifikátorok esetében az adott ige fogalmi jelentésének egy mozzanata aspektualitást is kifejez: például a *bjdt'ijnj* 'befejez' fogalmi jelentéséből adódóan egy adott cselekvés végpontját fejezte ki, így határozói igenév mellé kerülve, azzal egy szerkezetet alkotva az igenév által kifejezett cselekvés befejezettségét kezdte el jelenteni. A modifikátor elsődlegesen tárgyas igéből képzett határozói igenév mellett áll (pl. *š'jsa bjdt'ijnj* 'megesz'), hiszen jelentéséből adódóan perfektiváló funkciója rezultatív akcióminőség által jön létre, és nem állhat tárgyatlan ige mellett, kontextus-kiterjesztése tehát nem nagy mértékű.

Hasonló példa a *kel'tijnj* 'hagy' segédige, mely csak olyan környezetben fordulhat elő, ahol a cselekvésnek van eredménye, minden esetben tárgy áll mellette. A szerkezet a következő módon parafrázálható: 'valaki csinál valamivel/valakivel valamit, és aztán otthagyja'. Például *gožtjsa kel'tijnj* 'leír' (tkp. 'írva hagy'); *vijsa kel'tijnj* 'megöl' (tkp. 'ölve hagy'); *logasa kel'tijnj* 'széttapos' (tkp. 'taposva hagy').

A fenti példák kevésbé elvont jelentésűek, mint például a magyar *meg* igekötő, mely az eredeti határozói jelentése elhomályosulásával a mozgást jelentők mellett nem mozgást jelentő igéket is perfektivált, tehát gazdaosztálya kiterjesztődött. A *meg* igekötő határozói jelentése és az irányjelölő udmurt módifikátorok nem meglepő módon (vö. NICOLLE 2007, fent) könnyebben absztrahálódnak, mint az irányjelentéssel nem rendelkező *bjdtijnj*, *bjdestijnj*, *kel'tijnj* típusú módifikátorok.

C) Kontextus-kiterjesztés és történetiség (a grammatikalizációs poliszémia diakrón vonatkozásai): néhány példa. – Különböző határozói igenevekkel alkotott szerkezetekben ugyanaz a módifikátor tehát különböző mértékben őrzi meg, illetve veszíti el eredeti lexikális jelentését. Például a *kjll'ijnj* 'fekszik' az esetek egy részében megőrzi eredeti jelentését, hosszan tartó, fekvő állapotban megélt állapotot fejez ki: például *ižjsa kjll'ijnj* 'alszik' (tkp. 'aludva fekszik'), viszont a *žugiškjsa kjll'ijnj* és a *peštjsa kjll'ijnj* páros igék esetében a módifikátorok eredeti 'fekszik' jelentése a tartalmi jelentést adó igenév jelentésével ebben a szerkezetben való összeférhetlensége kapcsán ('verekedve fekszik'; 'főzve fekszik') már egyértelműen nem szűrődik bele a páros ige két tagja által adódó jelentésbe. Ez példa az úgynevezett grammatikalizációs poliszémiára: a szinkroniában különböző grammatikalizálódási fokon álló szerkezeteket találunk ugyanazzal a segédigével, így a kevésbé absztrakt és az absztraktabb szerkezetek kialakulásának feltehető sorrendjére is következtetni tudunk: a grammatikalizációs folyamat, a kontextus-kiterjesztés a kevésbé elvonttól az aspektuálisan „tisztább” esetek felé tart.

A *mjnijnj* 'megy' módifikátor esetében hasonló a helyzet: az *eskerjsa mjnijnj* 'keres' (tkp. 'keresve megy') esetében még inkább határozói viszonyt lehet megállapítani a szerkezet tagjai között: két párhuzamosan futó cselekvésről van szó, habár a szerkezet emellett imperfektivitást is kifejez. Ugyanaz az ige a *bižjsa* 'futva' határozói igenév mellett az előzőhöz képest már nagyobb mértékben segédigei használatú: *bižjsa mjnijnj* 'fut' (tkp. 'futva megy'). Ebben az esetben nem két egyidejű cselekvésről van szó (fut és megy egy időben), és például a módhatározói értelmezés is problémás, ha a *megy* elsődleges lexikai jelentését nézzük ('úgy megy, hogy fut'). A *mjnijnj* tehát itt nem azt jelenti, hogy 'megy', hanem általánosabb jelentésű: valaminek, valakinek a folyamatos mozgásban levését, végpont nélkülségét fejezi ki, tehát elsősorban imperfektív aspektust. A szemantikai általánosulással a módifikátor lexikai jelentésének bizonyos elemei háttérbe szorultak, és az aspektuális vonatkozása került előtérbe.

Mozgást, helyváltoztatást kifejező módifikátorok történetileg mozgást jelentő igékből képzett gerundiumok mellett érthettek el egy általánosabb jelentést. A válto-

zás irányát mutatja feltehetően az, hogy például a *koškinj* 'elmegy' modifikátor szinte kizárólag mozgást jelentő igével fordul elő, nem mozgást jelentő igével nagyon ritkán. Nem helyváltoztatást kifejező igéből képzett gerundiummal összekapcsolódva abban az esetben tekinthető a grammatikizálódás magasabb fokán álló elemnek, ha a határozói kapcsolat a szövegösszefüggés alapján kizárható: például a (*šobret bordj*) *jetskja koškinj* '(takarót) megérint (tkp. 'érintve elmegy')' (MATVEJEV 2005: 64) esetében a szövegösszefüggés alapján egyértelműen eldönthető, hogy a gerundium nem lehet időhatározói vagy módhatározói bővítménye az igének (az alany nem távozik).

A *potinj* 'kimegy' modifikátor példája hasonlít az előzőre: a segédige mozgás-igéből képzett határozói igenevével kifelé irányuló mozgás befejezett aspektusát fejezi ki: (irányjelentést és aspektuális jelentést): például *lobžisa potinj* 'kirepül' (tkp. repülve kimegy'), viszont a *bjrektja potinj* 'elforr' (tkp. 'forrva kimegy') *bjrektinj* 'forr' alapigéje, ha folyadék kifelé irányuló mozgását fejezi is ki, alapvetően nem mozgásige, így a *potinj* használati köre, kontextusa bővülni látszik, és ezáltal absztrahálódási foka nő.

6. Összegzés; további lehetséges kutatási irányok. –

A fentiekben a páros igék aspektuális szerepét, grammatikizálódását, kontextus-kiterjesztési folyamatait vizsgáltam. Nem tűztem ki célul az egyéb aspektus-kifejező eszközök vizsgálatát (a kérdésről bővebben lásd HORVÁTH 2011). Aspektus, illetve aspektusképző szerepű akcióminőség jelölésében a már említett képzőkön kívül múlt időben például az udmurtban többfajta (a mariban pedig minimum egy) összetett igeidő is részt vesz. Az általam vizsgált újságcikkekben (Invožo 2003) az imperfektív (és esetenként progresszív) aspektust képző múlt idejű (úgynevezett duratív praeteritumú) alakok és a múlt idejű folyamatos páros igék gyakoriságának vizsgálatakor hatféle imperfektív modifikátor összesen 15 előfordulásával szemben 17 imperfektív múltidő-előfordulást találtam. Ezen előzetes vizsgálatok alapján tehát a múlt idejű alakok aspektusképző szerepe az udmurt irodalmi nyelvben legalább annyira figyelembe veendő, mint a páros igéké. Az aspektusképzésre emellett az udmurt nyelvben például kompozicionálisan is van lehetőség: a határozószókon kívül elképzelhető, hogy a tárgy jelölt (morfémával ellátott) és morfológiailag jelöletlen voltának is lehetnek aspektuális vonatkozásai (vö. MAKSIMOV–MOJSIO 2003: 280), de ezt az általam vizsgált szövegek nem támasztják alá, a kérdés tehát további vizsgálatokat igényel.

A jövőben a korpusz kiszélesítésével, egyes kérdések kapcsán kérdőíves vizsgálatokkal többek között az effajta jelenségeket tervezem megvizsgálni, továbbá azt, hogy az egyes modifikátorok hányféle határozói igenév mellett állhatnak, mennyire szűrődik bele ezekbe a modifikátorok eredeti jelentése, és milyen gyakoriak az egyes szerkezetek.

A kutatást az udmurt nyelv esetében dialektológiai szempontú korpuszvizsgálatokra is tervezem kiterjeszteni, összehasonlítva az aspektuális konverbum-szerkezeteket nagy mértékben használó nyelvjárások (az úgynevezett szélsőséges déli nyelvjárások) aspektusképzését az ezeket kisebb mértékben használó

nyelvjárásokéval, megvizsgálva mind a szerkezet típusgyakoriságát, mind pedig az egyes példányok (segédigék, illetve páros igés szerkezetek) előfordulásának gyakoriságát.

Források

INVOŽO 2003. Ижевск. 3: 3–40

MATVEJEV, SERGEJ [МАТВЕЕВ, СЕРГЕЙ] 2005. Чорыглэсь лушкам кылбурангӛс. [Haltól lopott történetek.] Удмуртия Издательство, Ижевск.

A hivatkozott irodalom

BACHE, CARL – BASBØLL, HANS – LINDBERG, CARL-ERIK szerk. 1994. Tense, Aspect and Action. Empirical and Theoretical Contributions to Language Typology. Mouton de Gruyter, Berlin – New York.

BACHE, CARL 1994. Verbal categories, form-meaning relationships and the English perfect. In: BACHE–BASBØLL–LINDBERG szerk. 1994: 43–60.

BAKRÓ-NAGY MARIANNE – BÁNRÉTI ZOLTÁN – É. KISS KATALIN szerk. 2001. Újabb tanulmányok a strukturális magyar nyelvtan és a nyelvtörténet köréből. Kiefer Ferenc tiszteletére barátai és tanítványai. Osiris Kiadó, Budapest.

BERECZKI GÁBOR 1998. A Volga–Káma-vidék nyelveinek areális kapcsolatai. In: KISS–KLIMA szerk. 1998: 179–207.

BERECZKI GÁBOR 2002. A cseremis nyelv történeti alaktana. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.

BERTINETTO, PIER MARCO – DELFITTO, DENIS 2000. Aspect vs. Aspectuality: Why they should be kept apart. In: DAHL szerk. 2000: 189–227.

BISANG, WALTER – HIMMELMANN, NIKOLAUS P. – WIEMER, BJÖRN szerk. 2004. What makes grammaticalization? A Look from its Fringes and its Components. Mouton de Gruyter, Berlin – New York.

BYBEE, JOAN 1994. The grammaticization of zero: Asymmetries in tense and aspect systems. In: PAGLIUCA szerk. 1994: 235–54.

BYBEE, JOAN 2003. Mechanisms of change in grammaticization. In: TOMASELLO szerk. 2003: 145–67.

CAMPBELL, LYLE 1998. Historical linguistics. Edinburgh University Press, Edinburgh.

CHADZE, M. P. [ЧХАИДЗЕ, М. П.] 1967. О Происхождении и функциях марийских и удмуртских спаренных глаголов. Вопросы финно-угорского языковедения. Удмуртия Издательство, Ижевск. IV: 247–59.

COMRIE, BERNARD 1976. Aspect. Cambridge University Press, Cambridge.

DAHL, ØSTEN szerk. 2000. Tense and Aspect in the Languages of Europe. Typology of Languages in Europe. Mouton de Gruyter, Berlin – New York.

DÉR CSILLA ILONA 2008. Grammatikalizáció. Nyelvtudományi Értekezések 158. Akadémiai Kiadó, Budapest.

DRUSSI, PAOLO 1992. Paired Verbs – Serial Verbs in Cheremis. Finnish-Ugrische Mitteilungen 16: 59–115.

- EGG, MARKUS 1994. Aktionsart und Kompositionalität. *Studia Grammatica* XXXVII. Akademie Verlag, Berlin.
- FORGÁCS TAMÁS 2003. Lexikalizálódási és grammatikizálódási folyamatok frazeológiai egységekben. *Magyar Nyelv* 259–73.
- GIVÓN, TALMY 2001. *Syntax*. Vol. I. Benjamins, Amsterdam–Philadelphia.
- HIMMELMANN, NIKOLAUS P. 2004. Lexicalization or grammaticization? Opposite or orthogonal? In: BISANG–HIMMELMANN–WIEMER szerk. 2004: 21–42.
- HONTI LÁSZLÓ 2005. Uráli „páros igék”. *Folia Uralica Debreceniensia* 12: 33–45.
- HORVÁTH LÁSZLÓ 1991. Mindig szabad bővítmény a határozói igenév? *Magyar Nyelv* 65–8.
- HORVÁTH LAURA 2011. Páros igék és szerepük az aspektualitásban. Aspektus és akcióminőség az udmurt nyelvben. *LingDok13.*, Szeged. (Megjelenés alatt)
- KARAKULOVA, M. K. – KARAKULOV, B. I. [КАРАКУЛОВА, М. К. – КАРАКУЛОВ, Б. И.] 2001. Сопоставительная грамматика русского и удмуртского языков. Ижевск.
- KELMAKOV, V. K. [КЕЛЬМАКОВ, В. К.] 1975. Спаренные глаголы в удмуртском языке. Вопросы удмуртского языкознания. Ижевск III: 90–105.
- KIEFER FERENC – LADÁNYI MÁRIA 2000. Igekötők. In: KIEFER szerk. 2000: 453–519.
- KIEFER FERENC 1996. Az igeaspektus areális-tipológiai szempontból. *Magyar Nyelv* 257–68.
- KIEFER FERENC 2006. Aspektus és akcióminőség különös tekintettel a magyar nyelvre. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KIEFER FERENC szerk. 2000. Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KISS GABRIELLA – KLIMA LÁSZLÓ szerk., RÉDEI KÁROLY vál. 1998. Ünnepi könyv Bereczki Gábor 70. születésnapja tiszteletére. *Urálistikai Tanulmányok* 8. Kel–Print Kiadó, Budapest.
- KLUMPP, GERSON 2005. Igékből grammatikizálódott aspektusjelölés a kamasszban. In: OSZKÓ–SIPOS szerk. 2005: 195–206.
- LADÁNYI MÁRIA 2001. Szempontok a morfológiai produktivitás megállapításához. In: BAKRÓ-NAGY–BÁNRETI – É. KISS szerk. 2001: 232–46.
- MAKSIMOV, S.A. – MOJSIO, ARTO [МАКСИМОВ, С.А. – МОЙСИО, АРТО] 2003. Из опыта контрастивного исследования глагольного временного дейксиса финского и удмуртского языков. In: SUIHKONEN–COMRIE szerk. 2003: 279–96.
- NICOLLE, STEVE 2007. The grammaticalization of tense markers: A pragmatic reanalysis. In: SAUSSURE–MOESCHLER–PUSKAS szerk. 2007: 47–65.
- OSZKÓ BEATRIX – SIPOS MÁRIA szerk. 2005. *Uráli grammatizáló*. Budapesti Uráli Műhely 4. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest.
- PAGLIUCA, WILLIAM szerk. 1994. *Perspectives on grammaticalization*. Benjamins, Amsterdam–Philadelphia.
- PAJUNEN, ANNELI szerk. 2000. *Näkökulmia kielitypologiaan*. SKS, Helsinki.
- POMOZI PÉTER 2002. *Cseremis-magyar nyelvhasználat*. Budapesti Finnugor Füzetek 17. ELTE BTK Finnugor Tanszék – Numi Tórem Finnugor Alapítvány, Budapest.
- SAUSSURE, LOUIS – MOESCHLER, JACQUES – PUSKAS, GENOVEVA szerk. 2007. *Tense, Mood and Aspect. Theoretical and Descriptive Issues*. Rodopi B. V., Amsterdam – New York.

- SUIHKONEN, PIIRKKO – COMRIE, BERNARD szerk. 2003. International Symposium on Deictic Systems and Quantification in Languages Spoken in Europe and North and Central Asia. Izsevszk.
- SVANTESSON, JAN-OLOF 1994. Tense, mood and aspect in Kammu. In: BACHE–BASBØLL–LINDBERG szerk. 1994: 265–77.
- TANOS BALINT 2008. Joan Bybee nyelvelmélete. In: TOLCSVAI NAGY–LADÁNYI szerk. 2008: 537–66.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR – LADÁNYI MÁRIA szerk. 2008. Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXII. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- TOMASELLO, MICHAEL szerk. 2003. The new psychology of language. Cognitive and Functional Approaches to Language Structure. Vol. 2. Lawrence Erlbaum, New Jersey – London.
- YLIKOSKI, JUSSI 2000. Konverbeistä ja konverbirakenteista. In: PAJUNEN szerk. 2000: 214–45.

HORVÁTH LAURA (larcsi@gmail.com)

On the aspectual role and grammaticalization process of the so-called paired verbs in the Udmurt (and in Mari) languages

The aim of this paper is to discuss the aspectual role and grammaticalization process of the so-called paired verbs in Udmurt and Mari languages. Samples are taken from studies, grammar books as well as an Udmurt novel (MATVEJEV 2005) and articles: Udmurt will often serve as a starting point in this study.

Constructions with a gerund and a finite verb are widely used in the Volga–Kama area, in Turkish and in Finno-Ugric languages: the Mari has about 36 modifiers, the Udmurt 20–30 modifiers and Chuvash about 20. There are sporadic examples from Mordvinian dialects (CHADZE 1967: 247), but these are not used in the literary languages. The usage of paired verbs is different in Udmurtian dialects and literary language, too: the Southern dialects have more than 25 modifiers, but less are used in literary language and even less in Northern dialects. In Mari, they are used widespread in dialects as well in literary languages. They have the same structure in the whole area, consisting of an adverbial participle (with suffixes Mari *-en / ən*, Udm. *-sa*) that gives the lexical meaning, and a finite verb that has more or less lost its original meaning and is only a modifier (auxiliary) expressing aspect and/or Aktionsart.

In this paper I deal with the aspectual role and the semantic change of modifiers, in connection with the grammaticalization theory. I assume that the degree of abstractiveness of a modifier is not an inherent feature of the modifier in question: a modifier can lose its own original lexical meaning to different extent in different structures. Thus, the abstractiveness of the modifiers depends on the role of their original meanings in the composite meaning of the constructions.

HORVÁTH, LAURA